
סקירות מאת אורה לימור ורוברט ויסטריך
Zion / ציון, Vol. 1 (תשמ"ו), pp. 113-120
Published by: [Historical Society of Israel/](#)
Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70039507>
Accessed: 05/12/2011 14:12

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

סקירות

Jeremy Cohen, *The Friars and the Jews, The Evolution of Medieval Anti-Judaism*, Cornell University Press, Ithaca and London 1982

המפגש בין יהודים ונוצרים בימי הביניים ויכוחי הדת הפומביים והספרותיים שבין יהודים לנוצרים זכו לאחרונה להתעניינות מחודשת. לפחות חמישה ספרים העוסקים בנושא זה יצאו לאור בשנתיים האחרונות: ספרו של שרקנברג (H. Schreckenberg, *Die Christlichen*) (Adversus-Iudaeos Texte und ihr literarisches und historisches Umfeld, Frankfurt 1982), הסוקר את הספרות הנוצרית Adversus Iudaeos מראשיתה ועד סוף המאה הי"א; ספרו של ליבשיץ (H. Liebeschütz, *Synagoge und Ecclesia, Religionsgeschichtliche Studien über die Auseinandersetzung der Kirche mit dem Judentum im Hochmittelalter*, Heidelberg 1983), העוסק בהיבטים שונים של יחס הנוצרים ליהודים בימי הביניים; תרגום לגרמנית בלוויית פירוש ומבוא של ויכוח הרמב"ן (H.G. Von Mutius, *Die Christlich-Jüdische Zwangsdisputation zu Barçelona*, Frankfurt-Bern 1982), וכן דיון בלוויית תרגום מקורות לאנגלית של שלושת הוויכוחים הפומביים המפורסמים: ויכוח פאריס, ויכוח ברצלונה ויכוח טורטוסה (H. Maccoby, *Judaism on Trial: Jewish-Christian Disputations in the Middle Ages*, London and Toronto 1982). לאלה מצטרף ספרו של ג'רמי כהן, העוסק אף הוא ביחס הנצרות ליהודים היושבים בתוכה, אך מזווית ראייה שונה וחדשנית במידה רבה. כהן אינו מטפל באירוע בודד או בסוג ספרותי אחד. מטרתו היא לבדוק את מהות יחסם של המסדרים הפראנציסקאני והדומיניקאני אל היהודים, ואת 'הרעיונות היסודיים והשיקולים התיאולוגיים שהנחו את פעילותם נגד היהודים בהתפלמסם עמם'. כוונתו להוכיח, כי 'הפראנציסקאנים והדומיניקאנים פיתחו, שכללו ושאפו ליישם אידיאולוגיה נוצרית חדשה כלפי היהודים, אידיאולוגיה אשר לא הקצתה ליהודים כל זכות לגיטימית להתקיים בחברה האירופית'. למחבר תיזה חד משמעית בעניין השינוי לרעה שחל במעמד המשפטי, החברתי והפיסי של היהודים בארצות אירופה למן המאה הי"ג, המתבטא בהתקפה על ספרותם, בהתערבות האינוקויזיציה האפיפיורית בענייניהם הפנימיים, בעוינות גוברת והולכת כלפיהם ואף בגירושם ממרבית מדינות אירופה המערבית. שינוי זה, שזכה עד כה לשורה של הסברים במחקר, נובע לדעת כהן מאידיאולוגיה חדשה שעיצבו המסדרים המנדיקאנטים כלפי היהודים, ומיישומה של אידיאולוגיה זו הלכה למעשה בידי שני מסדרים אלה.

עד למאה הי"ג היתה גישת הנצרות ליהודים מוכתבת על ידי העיקרון התיאולוגי שניסח אוגוסטינוס, ושעל פיו יש ליהודים, למרות עיוורונם ולמרות אשמתם ברצח ישו, מקום בחברה הנוצרית, משום שבפיזורם וביהיהם בהשפלה הם מהווים עדות לאמיתותה של הדת הנוצרית, והם

עתידיים לקבל את האמונה הנוצרית במסגרת אירועי קץ הימים. כאן הבסיס האידיאולוגי וההסבר להמשך קיומם של היהודים בתוך החברה הנוצרית ולסובלנות היחסית שגילתה כלפיהם הכנסייה. ואולם, במהלך ימי הביניים משתנה יחסה של הנצרות אל היהודים היושבים בתוכה ונעשה תוקפני יותר. במאמרו 'התמורות שבויכוח הדת שבין יהודים לנוצרים במאה הי"ב' (ציון, לג [תשכ"ח], עמ' 125–144), מיקם ע' פונקנשטיין את ראשיתו של השינוי במאה הי"ב, וקשר אותו בתורתו של אנסלם מקאנטרבורי ושכלתנות הפולמוס שבאה בעקבותיו, ובתחילתו של הוויכוח נגד התלמוד. את ביטוי המפורש ביותר של השינוי ראה פונקנשטיין בחיבורו של פטרוס ונראביליס: *Tractatus adversus Iudaeorum inveteratam duritiem*. על סמך היכרות מסוימת עם התלמוד, דחה פטרוס את הנחת היסוד הנוצרית הטוענת שהיהדות לא השתנתה. הוא טען כי יהודי ההווה אינם דבקים עוד בתנ"ך אלא באופן חיצוני, ומשום כך אין הסובלנות האוגוסטינית יכולה לחול עליהם. כהן מקבל למעשה את אבחנתו של פונקנשטיין לגבי מהות השינוי התיאולוגי שחל ביחסה של הנצרות אל היהדות, ואולם את מועדו הוא מעתיק מן המאה הי"ב אל המאה הי"ג: 'השינויים העיקריים בפולמוס האנטי יהודי חלו רק במאה הי"ג, עם הפעילות האינוקוויזטורית והמיסיונרית של הנזירים הדומיניקאנים והפראנציסקאנים'. מסדרים אלה הוקמו כדי להילחם במינות בתוך הכנסייה הנוצרית, אך הם הפנו במהרה את מרצם גם נגד היהודים, כשהם משתמשים באותם כלים שטיפחו לשם המלחמה במינות – בתי הדין של האינוקוויזיציה, למדנות חדשה ואידיאולוגיה מסוג חדש. להוכחת טענתו זו סוקר כהן ביסודיות ובלימדנות את פעילותם המיסיונרית, הפולמוסית והאינוקוויזטורית של המנדיקאנטים בתקופה הראשונה לפעילותם, דהיינו למן ועידת לאטראן הרביעית (1215) ועד למגיפה השחורה (1347–1350), כמו גם את התגובות היהודיות לפעילות זו. בכך הוא מביא בכפיפה אחת מקורות ספרותיים נוצריים (לאטיניים וחיבורים בשפות המקום) ועבריים, שבדרך כלל דן בהם המחקר בנפרד.

הספר נחלק לשלושה חלקים: בראשון סוקר כהן את ראשיתה של הפעילות המנדיקאנטית נגד היהודים, בשני את עיצובה האידיאולוגי ובשלישי את יישומה של אידיאולוגיה זו. המפגש הראשון בין המנדיקאנטים ליהודים התרחש עם התערבות המסדרים בוויכוח פנים-יהודי, הוויכוח אודות כתבי הרמב"ם. העדויות על הפרשה מועטות ומעורפלות, וספק אם ניתן לקשור אותן, כפי שמבקש כהן לעשות, למדיניות מעוצבת ומגובשת של התערבות בעניינים פנים-יהודיים שחשש מינות עולה מהם. עם זאת, יש להצטרף להערכתו כי לפנינו חריגה מייחסה הקודם של הכנסייה לעניינים פנים-יהודיים. אם עד כה נהנו היהודים מאוטונומיה מלאה בענייני פנים, והכנסייה נמנעה מלהתערב בענייניהם התיאולוגיים, הרי לפנינו כאן לראשונה ניסיון נוצרי לקבוע מהי מינות בתוך היהדות על פי מושגיה שלה. שנים אחדות לאחר פרשה זו באה ההתקפה הגדולה על התלמוד, המסתיימת בשריפתו בפאריס בשנת 1242. מאורע זה מהווה ציון דרך באותו שינוי לרעה שחל ביחסו של העולם הנוצרי אל היהודים החיים בתוכו. למרות שכבר במאה הי"ב החלה התעניינות נוצרית בתלמוד, אין למצוא לפני המאה הי"ג ניסיון נוצרי להתמודד התמודדות של ממש עם הספרות היהודית הבתר מקראית, וחיבורו של פטרוס ונראביליס, הנזכר לעיל, תלוי כמעט לחלוטין בחיבורו של פטרוס אלפונסי המומר: *Dialogus Petri cognomento Alphonsi, ex Iudeo Christiani et Moysi Iudei*. רק במאה הי"ג הופך התלמוד נושא למתקפה נרחבת של הכנסייה, והמערכה הראשונה במתקפה זו היא ויכוח פאריס. חשיבותו של האירוע כציון דרך ביחסי

הדתות איננה מוטלת בספק, אך דומה כי יש להיזהר מלתת למנדיקאנטים את תפקיד הבכורה בפרשה זו, כפי שעושה כהן. אין ביטחון כי ניקולאס דונין, הדמות העיקרית בפרשה, אכן היה נזיר פרנציסקאני. כמו כן אין להמעיט בחשיבות התפקיד שמילא בה האפיפיור המיליטאנטי גרגוריוס התשיעי. תפקיד המנדיקאנטים היה כאן אולי מצומצם מזה שהם עתידים היו ליטול על עצמם במתקפה הנרחבת שפיתחו על היהודים במרוצת המאה ה"ג, ושמתבטאת בצנזורה על ספרים יהודיים, בוויכוחים כפויים ובדרשות כפויים בבתי הכנסת, שגררו לא פעם אלימות של ההמון הנוצרי כלפי היהודים.

בחלק השני והמרכזי של הספר מתאר כהן את עיצוב האידיאולוגיה המנדיקאנטית כלפי היהודים. עיקרו של הפרק מוקדש לאסכולה הספרדית של ריימונדוס מפניפורטה, ששני נציגיה העיקריים לעניין היהודי הם פאולוס כריסטיאני וריימונדוס מארטיני. אסכולה זו, שפעילותה הופנתה בעיקר כלפי מוסלמים בספרד ובצפון-אפריקה, אך גם כלפי היהודים, חידושה הגדול היה בניסיון ראשון מסוגו להכיר את סודות היריב בכוונה לגבור עליו. לשם מטרה זו הוקמו בספרד ובצפון-אפריקה בתי ספר לשפות אוריינטאליות, שהיו למעשה בתי אולפנא למיסיונרים. תלמידי של ריימונדוס מפניפורטה, שעסקו בפולמוס עם היהדות, הפנו את מרצם בעיקר כלפי התלמוד. אך בשונה מן המדיניות שנקטה כמה עשורים קודם לכן בצרפת – מדיניות של גינוי התלמוד כספר של מינות וכפירה, דבר שגרר את שריפתו, ביקשו המיסיונרים הספרדים להוכיח על פי התלמוד ומתוך התלמוד את אמינות האמונה הנוצרית. חכמי התלמוד – גרסו פאולוס כריסטיאני וריימונדוס מארטיני – הכירו במשיחיותו של ישו, ובתלמוד ניתן למצוא הוכחות לכך. הביטוי המפורסם ביותר לגישה זו הוא ויכוח ברצלונה, שהתנהל בשנת 1263 בין הרמב"ן לבין פאולוס כריסטיאני ומלומדים פרנציסקאנים ודומיניקאנים. מטרתו של פאולוס כריסטיאני בוויכוח היתה להוכיח כי דחייתו של ישו על ידי חכמי התלמוד נבעה מתוך כוונה מכוונת לעוות את האמת. פעילותו הפולמוסית הקדחתנית של פאולוס כריסטיאני, שוויכוח ברצלונה מהווה בה רק פרק אחד, אם כי המפורסם ביותר בתוכה, יצרה סכנה ליהודים, משום שללה המיסיונרי של האסכולה של ריימונדוס מפניפורטה נצטרפה הכוונה לא רק להגן על טוהר האמונה הנוצרית על ידי הענשת מינים, אלא גם להביא בכל מחיר להמרה את הלא-מאמינים. ואולם הביטוי הספרותי המפורסם ביותר לפעילותה של האסכולה הנידונה נמצא בספרו של ריימונדוס מארטיני *Pugio fidei*. למרות שמו המלא: *Pugio fidei adversus Mauros et Iudaeos*, מכון ספר רב היקף זה בעיקר כלפי היהודים, ובתוך ה'ז'אנר של ספרות הפולמוס הנוצרית נגד היהודים הוא מהווה שינוי מהפכני. מחברו, שאיננו מומר כפאולוס כריסטיאני, הגיע לשליטה בשפה העברית ולהיכרות של ממש עם הספרות היהודית. בספרו הוא מצטט את כל המובאות מן התלמוד ומן המדרש, ולעתים אף מן התנ"ך, תחילה במקור העברי או הארמי ורק אז בלטינית. בכך הוא מונע את היהודים מלטעון שבהיותו נוצרי לא היה מסוגל להבין את המקורות שציטט. היכרותו את התלמוד והמדרש וכן את הספרות הפילוסופית והפרשנית היהודית מרשימה, ומטרתו היתה להוכיח לנוצרים כי ניתן להביס את היהודים בוויכוח על ידי שימוש בספרותם שלהם כנגדם. ואולם חידושו של מארטיני, כפי שמראה כהן באורח מאלף, איננו רק בכלים, כפי שמקובל היה להראות עד כה, אלא גם באידיאולוגיה: מארטיני דוחה את ההשקפה שהיתה מקובלת בנצרות שהיהדות נותרה מאובנת מימי של ישו ועד הלום. הוא סבור כי חכמי התלמוד הכירו במשיחיותו של ישו, אך ברוע לבבם התכחשו לו ולנבואות התנ"ך המדברות בו. בכך

הם בגדו בתבונה ובאלוהים כאחד, ואף העזו לשנות במתכוון את הכתוב במקרא כדי לעוות את כוונתו. יהודי ההווה ממשיכים בדרכם של חכמי התלמוד בסרבתם להכיר באמת, ובכך מגדילים הם את חטאם ואת העונש הצפוי להם בעקבותיו. הם מקבלים את מורשת חכמי התלמוד, ובשל כך יש לראות בהם מינים על פי מושגיה של היהדות עצמה. ההיסטוריה היהודית מתחלקת איפוא לפי מארטיני לשלושה חלקים: היהדות הישנה, הקודמת לימיו של ישו, יהודי התלמוד ויהודי ההווה. ליהודי ההווה, שאינם ממשיכים את דרכם של יהודי המקרא אלא את זו של התלמוד, אין לפי מארטיני כל תפקיד בעולם הנוצרי. יתר על כן, הם מהווים את האיום הנורא ביותר על הכנסייה, והדחיפות לנצחם גדולה אף מן הדחיפות לנצר את המוסלמים. בהמשך לסקירה היסודית של פעילותו האנטי-יהודית של ריימונדוס מארטיני הדומיניקאני, ניגש כהן לעסוק בפרשנות התנ"ך של ניקולאס מלירה הפראנציסקאני ובשני חיבוריו נגד היהודים. הוא מצטרף להערכת ידיעותיו של ניקולאס מלירה בשפה העברית, אך מתנגד לדעתם של חוקרים כברנארד בלומנקראנץ והרמן היילפרין, שהדגישו את מתינותו וסובלנותו כלפי היהדות. לדעת כהן מייצג ניקולאס מלירה סיסטמטיזאציה סכולאסטית של התיאוריה העומדת מאחורי מפעלם האנטי-יהודי של המנדיקאנטים.

לקראת החלק השלישי של ספרו הציג כהן את השאלה כיצד הגשימו המנדיקאנטים את גישתם החדשה. כלום יכולים היו להעביר את רעיונותיהם לרבדים רחבים של החברה הנוצרית, עד כדי שינוי התפיסה הבסיסית של חברה זו לגבי היהודים החיים בתוכה? כדי להראות שאכן כך היה הדבר מטפל כהן בחלק זה של ספרו בפעילותו המיסיונרית של ראמון לול ובדרשותיהם של ברטולד מרגנסבורג וג'ורדאנו דה ריוואלטו. פעילותו המיסיונרית של לול באופן כללי, ובמיוחד המיסיון שלו אל היהדות, מבטאים, לדעת כהן, בבירור את רוח המסדרים המנדיקאנטים, אשר התפשטה בנצרות הלאטינית במאות ה"ג וה"ד. לול פיתח תיאוריה מיסיונרית המושתתת על רציונאליזם קיצוני, וניסה ליישמה בעשרות ספרים וחיבורים שכתב, ואף בפעילות פולמוסית אקטיבית. כלפי היהודים התבטא הדבר בעיקר בשני ספרים: *Libre del Gentil e los tres savis*, וספר דרשות נגד היהודים: *Liber predicationis contra Iudeos*. הספר הראשון, אחד מחיבורי הביכורים של ראמון לול בתחום המיסיון, זכה לשבח רב של חוקרים, שראו בו ביטוי לרוחו הסובלנית ולפתיחותו של המחבר. כהן ביקש לשבור מוסכמה זו של חוקרי לול, בנסותו להוכיח שאין לפנינו אלא חיבור מיסיונרי נוסף, וכי הקורא בין השיטין מבחין היטב בעמדתו הנוצרית המודגשת של הכותב. אלא שכדי לשבור מוסכמה זו נקט כהן בקיצוניות הפוכה. גם אם חלק מחוקריו של לול הגזימו בתיאור הסובלנות, המתניות והיושר המיוחדים לכמה מחיבוריו, ובמיוחד ל-*Libre del Gentil*, ספק אם ניתן לקבל את עמדתו ההפוכה של כהן, שאווירת הרעות בין שלושת החכמים – היהודי, הנוצרי והמוסלמי – המוצגת בספר היא פיקטיבית או לכל היותר היפותטית, וכי הסובלנות של לול איננה אלא תכסיס טאקטי, ניסיון מתוחכם לשכנע את הקורא שהעמדות הדתיות השונות אכן מוצגות לפניו בדרך הוגנת לחלוטין. מסקנתו של כהן, שכתביו של לול שייכים לסוג הפולמוס המנדיקאנטי החדש כלפי היהודים, על אף שאינו הולך בעקבות ריימונדוס מארטיני ופאולוס כריסטיאני בבחירת הטיעונים, נראית מוגזמת ומאולצת. לול אכן הקדיש את מרבית שנות חייו הארוכות וחלק גדול מחיבוריו הרבים לבעיה של המרת כופרים לנצרות. דומה, כי במשך שנים רבות נע בין הרעיון האופטימי של המרה באמצעות מיסיון לבין הרעיון הפסימי של מסע צלב, כשהוא עצמו התקשה

להכריע בין השניים. אין ספק עם זאת, כי דרכו של לול במיסיון היתה שונה לחלוטין מדרכם של אנשי האסכולה של ריימונדוס מפנייפורטה. הוא איננו מעורב בוויכוח על התלמוד, מעולם לא למד עברית ואת נימוקיו הוא השתית על הוכחות פילוסופיות לצד ראיות מן התנ"ך. יתר על כן, הוא אף הביע ביקורת על דרכו המיסיונרית של ריימונדוס מארטיני, כפי שכהן עצמו מתאר. בשל כך, ובשל ייחודיות דמותו של ראמון לול בכלל, קשה לקבל את עמדתו של כהן, כי 'במיידיות של התקפותיו על היהודים הוא ממשיך את המגמה המיוצגת על ידי ניקולאס דונין, פאולוס כריסטיאני, ריימונדוס מארטיני ואחרים', וכי האידיאולוגיה והפעילות שלו 'מציגים את התגברות קבלת גישתם החדשה של המנדיקאנטים כלפי היהודים, ואף מגלים דרגה נוספת בעיצוב גישה זו וביישומה'. דומה כי הניסיון להציג את המסדרים המנדיקאנטים כמוסדות המפתחים תיאולוגיה חדשה, מנוסחת ואחידה כלפי היהודים, כופה כאן על המחבר להתאים דמות אחת ודרך אחת לדמויות שונות זו מזו בעולם הנוצרי, שכל המשותף ביניהן הוא קרבתן למנדיקאנטים (ריימונדוס מארטיני היה נזיר דומיניקאני; לול הצטרף למסדר השלישי של הפראנציסקאנים), עובדה אשר אינה מהווה כשלעצמה הוכחה לאחדות רעיונית. גם גישתו של הפראנציסקאני רוג'ר בייקון ליהודים שונה לחלוטין מזו של ריימונדוס מארטיני או של פאולוס כריסטיאני. יש לזכור כי שני המסדרים היו הכוח הצעיר, הדינאמי והחדשני של תקופתם, דבר שגרם לאנשי רוח רבים להצטרף דווקא לשורותיהם.

בפרק המסקנות שואל כהן את השאלה המטרידה את הקורא לאורך הספר כולו: מה באקלים הדתי והאינטלקטואלי של התקופה גרם למנדיקאנטים ואף אפשר להם לנטוש את העמדה האוגוסטינית הקודמת ולפנות לכיוון חדש. את התשובות הוא מוצא בהרגשת המיידיות של קץ הימים באותה עת, שמתחייב ממנה ניצור דחוף של היהודים; בנטייה של חוגים כנסייתיים במאה הי"ג לראות בכנסייה הרומית קהילה של המאמינים כולם, אחדות נוצרית ובראשה האפיפיור השליט בה כמונארך; ובעליית המדינות הלאומיות באירופה. מגמות חדשות אלה השאירו מקום צר מאוד לקיום בטוח של היהודים כמיעוט לאומי ודתי. גם דעות תיאולוגיות ואינטלקטואליות מנוגדות לאידיאולוגיה הכנסייתית הטוטאלית, המתעוררות באותה עת, דוחקות את הכנסייה לעמדת הגנה שגררה עמה התקפה על כל חידוש תיאולוגי. כל אלה יצרו אקלים אינטלקטואלי ורוחני שהכשיר את הקרקע לגישה הדוגלת בשלילת מעמדם של היהודים, והמסדרים המנדיקאנטים הם שניסחו את הגישה החדשה והפיצו אותה בעולם הנוצרי. תשובות אלה, כמו גם הספר כולו, שמים דגש מירבי על האידיאולוגיה ככוח המשנה עמדות, במקרה שלנו העמדה כלפי היהודים. ואולם, דומה כי כהן מעניק חשיבות מוגזמת למסדרים כמעצבי הגישה הנוצרית ליהודים למן המאה הי"ג ואילך, כמו גם לאידיאולוגיה החדשה ככוח המניע ביחסו של העולם הנוצרי ליהדות. השינויים החברתיים והכלכליים המהותיים של התקופה, ובראש ובראשונה עליית הערים, 'המהפכה המסחרית' ועליית שכבה של סוחרים בורגנים, בעלי תפקידים חברתיים וכלכליים חדשים ובעלי סולס ערכים חדש, משנים כולם את מקומם ואת תפקידיהם של היהודים בחברה האירופית. עניינים אלה רק נרמזים בראשית הספר, מבלי שיעשה ניסיון של ממש לקשור את האידיאולוגיה החדשה עם הגורמים החברתיים שמתוכם היא נוצרת. יתר על כן: גורמים חברתיים אלה, שהביאו לשינוי היחס כלפי היהודים, היו גם אלה שהעלו את המסדרים המנדיקאנטים על הבמה ההיסטורית. הן בהתפתחויות הפנים-כנסייתיות והן ביחס אל היהודים ניתן לראות לפיכך חלק מאותן התרחשויות עצמן שהתחוללו בחברה האירופית.

מן הראוי עוד להוסיף, כי ריימונדוס מארטיני הדומיניקאני והפראנציסקאנים רוג'ר בייקון וניקולאס מלירה הם מראשוני ההבראיסטים הנוצרים, והם מייצגים ניסיונות נוצריים ראשונים ללימוד רציני לא רק של השפה העברית אלא גם של הספרות היהודית. ניסיונות ראשונים אלה סופם שהם משרתים שתי מגמות: המגמה המיידית – היכרות עם הספרות היהודית לצורך ניגוחה, דהיינו לצרכים מיסיונריים; ומגמה שתבשיל כמה דורות מאוחר יותר, בתקופת הריניסאנס – היכרות עם הספרות היהודית לצרכים אינטלקטואליים טהורים, מתוך הכרת מקומה של החכמה היהודית לצד החכמות האחרות. במסגרת ספר המנסה לבחון את השפעת המנדיקאנטים ורעיונותיהם על יחסה של אירופה הנוצרית ליהודים היושבים בה, היה מקום להתייחסות גם לבעיה שנויה במחלוקת זו, מתוך ניסיון לעמוד על מקומם של המנדיקאנטים בהבראיזם של ימי הביניים.

גם אם ניתן להסתייג מחלק מן המסקנות של כהן, הן לגבי השפעתה מרחיקת-הלכת של האידיאולוגיה החדשה והן לגבי משמעות השפעתם של המסדרים המנדיקאנטים, אין להטיל ספק בחשיבות הספר למחקר ימי הביניים היהודיים והנוצריים כאחת. כהן יוצר מסגרת דיון ומסגרת התייחסות חדשות לנושאים ולחיבורים שנידונו עד כה בנפרד: פעילותו האינקוויזיטורית של ברנאר גי, הוויכוח על התלמוד בצרפת ובספרד, פרשנות התנ"ך של ניקולאס מלירה ודרכו המיסיונרית של ראמון לול, כמו גם התשובות היהודיות לכל אלה: תשובתו של הרשב"א לבעל הפלוגתא הנוצרי שלו, שהיה ככל הנראה ריימונדוס מארטיני בעצמו; חיבורו של חיים אבן מוסא: מגן ורומח, ובו תשובתו לניקולאס מלירה; ה'טענות' למשה בן שלמה מסאלירנו, שיש בהן משום תשובה לראמון לול. כל אלה נידונים בספר באורח מעמיק ומלומד, התורם למחקר תולדות יהודי אירופה בימי הביניים, למחקר תולדות הכנסייה באותה עת, ובעיקר למחקר המפגש בין השניים.

אורה לימור

Jacob Toury, *Die Jüdische Presse im Österreichischen Kaiserreich 1802–1918*
J.C.B. Mohr, Tübingen 1983

ספר זה מופיע בסדרה המדעית של מכון לאו בק ומחברו, יעקב טורי, המלמד באוניברסיטת תל-אביב מזה שנים רבות, מופר בארץ ובחו"ל כאחד המומחים הדגולים בשטח תולדות יהודי מרכז אירופה בעת החדשה. בספר זה כולל טורי סקירה מקיפה ומעניינת של העיתונות היהודית בארצות הקיסרות ההאבסבורגית על כל גווניה הלשוניים, הדתיים והפוליטיים. כאן אפשר למצוא בפעם הראשונה רשימה מפורטת ביותר של כל עיתון, כתב עת וביטאון יהודי שהופיע בין השנים 1802–1914 בממלכה האוסטרית. טורי חילק את מחקרו לשלוש תקופות עיקריות: התקופה הראשונה עד למתן האמנסיפאציה בשנת 1867 מכונה על ידי המחבר עידן 'הפטריטיזם הארצי' (Landespatriotismus); החלק השני של הספר מתפרס על התקופה שבין האמנסיפאציה ומתן זכות ההצבעה הכללית באוסטריה בשנת 1907; והפרק האחרון דן בעיתונות היהודית לאור ריב הלאומים באוסטריה בין השנים 1880–1914. החומר המוגש לקורא עשיר ומוצג בבהירות, ולכן הספר יהיה שימושי ביותר לכל אלה שעוסקים בתולדות היהודים באוסטריה ההאבסבורגית.

טורי משרטט בספרו את התפתחותה של העיתונות היהודית בווינה, בפראג, בקראקוב ובלבוב, אבל גם בערי השדה, בבוהמיה, במוראביה, בגאליציה ובבוקובינה. על הונגריה, לעומת זאת, יש בספר פרק קצר בלבד, שדן בעיקר בתקופה שבין השנים 1848 ו-1867. במחקרו של טורי הודגש תפקידם של עיתונים יהודיים מופרים בווינה כגון ה'נויצייט' (*Die Neuzeit*), ה'אסטרטיכישע וועכנשריפט' (*Osterreichische Wochenschrift*) בעריכתו של ד"ר יוסף שמואל בלוך, העיתון הצינוני הראשון 'זעלבסטעמאנסיפאציאן' (*Selbstemanzipation*), שבו המציא עורכו, נתן בירנבוים, בפעם הראשונה את המונח 'ציונות' בסביבות 1890/1, וכמובן 'די וועלט' של הרצל. טורי גם מציין הרבה עיתונים וכתבי עת יהודיים פחות מוכרים, שהוצאו לאור בשפות לא גרמניות, אם בצ'כית ובפולנית, ואם בעברית וביידיש. כבר בפרק הראשון עומד טורי על חשיבותה של בחירת הלשון בעיתונות היהודית בבוהמיה, בגאליציה, בהונגריה ואפילו בווינה כסימן מובהק של בעיית האקולטוראציה (Akkulturation) של היהודים בארצות בית האבסבורג. הדיון בספר שלפנינו, על לשון העיתונות, הוא בלי ספק מאלף ומדגיש את שאיפתו של המחבר לתרום תרומה רצינית להיסטוריה החברתית והתרבותית של היהודים במונארכיה האוסטרית. אליבא דטורי הכוונה של הספר איננה ביבליוגרפית או אינפורמטיבית בלבד, אלא היא בפירוש מיועדת להעניק לנו יתר הבנה בתהליך השתלבות היהודים בחברה האוסטרית הכללית מהווית המיוחדת-במינה של העיתונות. אין ספק שמחקרו של טורי אכן תורם תרומה נכבדה לתחום מוזנח זה של ההיסטוריוגרפיה היהודית, דהיינו עלייתם ונפילתם של עיתונים יהודיים במרכז אירופה. אבל ספק אם באמצעות מחקר הפובליציסטיקה היהודית מהסוג הזה, שלא בהקשר ישיר לעיתונות 'היהודית-ליבראלית' הגדולה בווינה (שהיתה בבעלות יהודים מתבוללים ובמידה רבה גם נערכה ונכתבה על ידי יהודים כאלה), ניתן להבין במידה מספקת את תהליך השתלבותם של היהודים בחברה הסובבת ואת מערכת היחסים בין יהודים ונוצרים באוסטריה באותה תקופה, הנובעת ממנו. כדאי גם לזכור, שהעיתונות עם כל חשיבותה איננה תמיד משקפת בנאמנות את העמדות הפוליטיות או המגמות המרכזיות בחברה זו או אחרת, ועל אחת כמה וכמה נכון הדבר כלפי

העיתונות היהודית באוסטריה. יתר על כן, הניתוח של תוכן העיתונים וכתבי העת השונים אצל טורי הוא בהכרח מקוצר מאוד ועל כן אינו יכול לדעתי לשקף דיו את השינויים העמוקים שהתרחשו בתוך החברה היהודית באוסטריה במשך המאה ה'ט'.

לעומת זאת, מצליח טורי להראות כיצד העיתונות היהודית נאלצה להתמודד עם המגמות הצנטראליסטיות והפדרליסטיות שהתנגשו באופן מתמיד באוסטריה; הוא חושף את הקשר בין ריב הלשונות ובעיית הלאומים שדחפו לקראת סוף המאה ה'ט' מספר הולך וגובר של יהודים אוסטריים לתבוע את זכויותיהם כאומה נפרדת; והוא מטעים את ריבוי כתבי העת שהיו מוקדשים לענייני הפועלים היהודיים בתחילת המאה העשרים, בייחוד בווינה ובגאליציה. מעל הכל קובע טורי בצדק, ששמירת הישגי האמנסיפאציה והמאבק נגד האנטישמיות תפסו את המקום המרכזי והיו בראש דאגותיהם של העיתונים היהודיים אחרי שנת 1880.

אגב דינו מבלט טורי כמה נושאים שלא הוקדשה להם תשומת לב מספיקה בהיסטוריוגרפיה היהודית: סירוב הביורוקרטיה האוסטרית לטפח את השימוש בלשון הגרמנית על ידי יהודי גאליציה במחצית הראשונה של המאה ה'ט'; שמירת השפה העברית הספרותית בווינה למרות תהליכי ההתבוללות והגרמניזאציה בקרב יהודי הבירה וחשיבותה כאמצעי תקשורת בעיתונות היהודית בגאליציה; תפוצתם של עיתונים יהודיים לאומיים כגון ה'נאציונאל צייטונג', שתמכו באוטונומיה יהודית באוסטריה וכו'. מעניינת באופן מיוחד ומובלטת בצדק על ידי המחבר היא העובדה, שבגאליציה המזרחית שפת היידיש הפכה ללשון העיתונות היהודית העממית בעשור הראשון של המאה העשרים. לדעת טורי, זה מצביע על אחד ההבדלים הבסיסיים בין יהדות גאליציה לבין יהודי צ'כיה, בוקובינה ומוראביה.

בסיכום דבריו עומד המחבר על הזיקה המיוחדת של יהדות וינה לליבראליזם האוסטרו-גרמני, אבל יחד עם זאת הוא מטעים את רבגוניותה של העיתונות היהודית-אוסטרית שהתהוותה בפריפריה של המונארכיה, את ההבדלים בין האזורים השונים בקיסרות ואת משקלם הגובר של הזרמים הלאומיים בקרב היהדות. בלי ספק מהווה ספרו של טורי ציון דרך בידיעתנו את הפובליציסטיקה היהודית באוסטריה ההאבסבורגית. מעבר למימדיו האינפורמטיביים, הספר גם מקדם באופן משמעותי את המחקר בתחום המזונוח של ההיסטוריה החברתית והלשונית של יהדות אוסטריה, יהדות שהתגבשה במאה השנים עשירות האירועים שעברו מתקופת נפוליון עד למלחמת העולם הראשונה.

רוברט ויסטריך